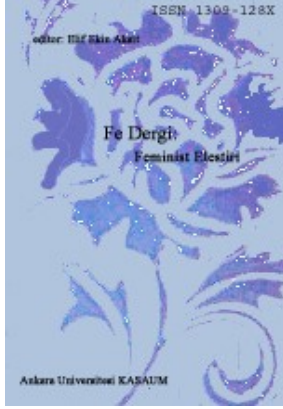

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 5 Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği

Şahinde Yavuz ve Özlem Şendeniz

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2013

Bu makaleyi alıntılanmak için: Şahinde Yavuz ve Özlem Şendeniz, “HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği,” *Fe Dergi* 5, no. 1 (2013), 43-58.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/9_5.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği

Şahinde Yavuz ve Özlem Şendeniz*

Kadınların direniş hikâyeleri, onların özel ve kamusal alanda yer alan rolleri gibi çoğu kez, görmezden gelinmekte, yok sayılmakta, unutulmaktadır. Bu çalışma, yerel eksenli çevreci bir toplumsal hareket olan, Fındıklı HES Muhalefeti içerisindeki kadınların direniş deneyimlerini açığa çıkarma amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, HES'lerin yapılmasının görüldüğü katılımcıların hayatlarına nasıl etkide bulunduğu, kadınların HES'ler ve kendi gelecekleri hakkında neler düşündükleri, HES'leri protesto ederek alanlara inmiş, gösterilere katılmış katılımcıların hayatlarında ve dünyayı algılama biçimlerinde bir değişimin olup olmadığını saptamak, değişim varsa, bu değişimin katılımcı kadınların toplumsal cinsiyet ilişkilerinde nasıl bir dönüşüme yol açtığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Araştırma, Rize'nin Fındıklı ilçesinde yaşayan 17 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: HES, yeni toplumsal hareketler, kadın, deneyim, direniş.

Women's Experience in the Resistance Against the HEPS Constructions: The Case of Fındıklı

The resistance stories of women as well as their roles in the private and the public space are generally ignored, neglected and forgotten. This study has been carried out to expose a local environmentalist activity, namely the opposition movement of the women in Fındıklı concerning the HEPS (Hydroelectric Power Station) constructions. In the study, we have inquired into the effects the HEPS constructions on the lives of the participants of this study. We have investigated the future prospects of the women who took part in the open-air protests and the assumed changes in their worldview and conceptions as well as the transformation those changes caused in the gender relations within their social environment. The study was carried out through interviews with 17 women living in Fındıklı district of Rize, Turkey.

Key Words: HEPS, new social movements, women, resistance.

Giriş

HES, nehir tipi Hidroelektrik Santral'inin kısaltılmış adıdır. Türkiye 26 adet su toplama havzasına bölünmüştür. 2010 yılı sonu itibarıyla 264'ü işletilen, 236'sı inşaatı devam etmekte olan toplam 500 HES bulunmaktadır. Bunlara ek olarak 1.200 tane 4628 sayılı kanun kapsamında, planlama düzeyinde işlemleri devam eden HES bulunmaktadır. İşletme ve inşaat aşamasında olan 500 projeden 100'ü barajlı olup geri kalan 400'ü ise nehir tipi hidroelektrik santralidir.¹ Nehir tipi hidroelektrik santralleri suyun akarsu yatağından alındıktan sonra düşüş sağlanabilecek uzaklıkta belirli bir yükseklikten düşürülmesiyle su türbinlerinin döndürülmesi ve bu sayede elektrik üretimi sistemine dayanmaktadır. Nehir tipi hidroelektrik santraller depolamasız (baraj gölü olmayan) santrallerdir. Su toplamak için nehrin içine bir set çekilmekte ve nehir suyu bir boru veya tünelle santrale yönlendirilip elektrik üretilmektedir.²

Doğu Karadeniz havzası aldığı yağış miktarının fazlalığı sonucu, oldukça önemli yüzeysel su potansiyeli imkânıyla hidroelektrik santraller (HES) açısından verimli bir bölgedir. Çalışmanın gerçekleştirildiği Fındıklı ilçesi Doğu Karadeniz su toplama havzasına dahildir.³ Fındıklı halkının HES Muhalefeti sürdürdüğü iki deresi Çağlayan ve Arılı (Pisxala) havzanın önemli akarsularındandır. Üretim kapasitesinin artması nedeniyle ülkenin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmakta olan ya da yapılması planlanan HES projeleri, doğal hayata zarar vermesi, ekolojik çeşitliliği azaltması, içme ve kullanma suyunun kalitesini düşürmesi nedeniyle konunun muhataplarıncı dirençle karşılanmaktadır. Buldukları çevrede HES'lerin yapılmasını istemeyen

* Doç. Dr. Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi PHD, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara Üniversitesi

yörelere halkları, çeşitli protesto eylemlerinin yanı sıra, hukuk mücadelesi de yürüterek, verilen yargı kararlarını, bilirkişi raporlarını ve oluşturulan bilimsel raporların çevre lehine olması yönünde bir çaba sarf etmektedirler. Genci, yaşlısı, çocuğuyla beraber özellikle kadınlar, mücadeleyi örgütlemeye kilit role sahiptir. Kadınlar ilk günden itibaren kahvehanelerden, sokaklardan erkekleri direnişe çağırılmaktadır.⁴

Bu çalışmada Fındıklı ilçesinde yaşayan, HES'lere karşı direniş mücadelesi veren kadınların bu süreçte yaşadıkları deneyimler araştırılmıştır. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır: İlk bölümde suyun metalaşma süreci incelenecek, daha sonra su kaynaklarının özelleştirilmesiyle karşı karşıya kalan kadınların söylemleri/deneyimleri ele alınacaktır.

Kadın Deneyimlerini Araştırma Süreci

Araştırmamızın yapıldığı yer olan Rize'nin Fındıklı ilçesinde bulunan Arılı ve Çağlayan vadilerine, 16 HES yapılması planlanmaktadır. Çalışmanın gerçekleştirildiği Fındıklı ilçesi, "HES mücadelesinin ilk başladığı yer olması, sivil toplum örgütü olan Fındıklı Dereleri Koruma Platformu"nu kurarak tüm köylerde yaşayan köylüleri bilgilendirmesi, halkın sokaklarda yaptığı mücadele neticesinde hukuki kazanımlar elde etmesi" nedeniyle de seçilmiştir.⁵

Fındıklı'da bulunan Arılı ve Çağlayan vadilerinde nöbet tutan köylüler, hukuki mücadeleleriyle her iki vadinin de SİT alanı ilan edilmesini sağlamış, başka bir HES projesinin bölgede yer alan İhlamlı köyünde yapılmasına karşı da benzer bir direniş göstermişlerdir.⁶ Hamsici "Dereler ve İsyanlar" (2011) başlıklı kitabında, eylemlerde kadınların duruşuna, tavır alışlarına sıklıkla değinmekte, Fındıklı köylerinden kadınların HES şirketlerine karşı vadilerinde "özel güvenlik sistemi" kurduğunu söylemektedir. Buna göre kadınlar, vadilerinin başında yabancı plakalı araç görürlerse hemen kendi aralarında bir telefon trafiği işletmekte, birbirlerini haberdar etmektedir. Hamsici, yöredeki kadınlara, bu mücadelede erkeklerle gerek olup olmadığını sorduğunda "Buranın zaten kadınlardır. Bizim evde içişleri bakanları kadınlardır. Erkekleri bir yere sürüklemeyiz, biz hallederiz" cevabını almıştır⁷ Şendeniz'in⁸ Fındıklı HES Muhalefeti'ni incelediği çalışmasında da, HES eylem ve iletişim repertuarı araçlarının daha çok kadınların dikkatini çektiği gösterilmektedir. Fındıklı HES Muhalefetiyle ilişkili olarak yerel düzeyde afiş, toplantı haberlerine ve internetteki konu ile ilgili söylemlere kadın katılımcılar erkeklerle göre daha yoğun biçimde dikkat etmektedir.

Araştırmada Fındıklı⁹da ve Fındıklı'ya bağlı Gürsu köyünde yaşayan HES direnişine katılmış 17 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmış, görüşülen kadınlar takma adlarla araştırmada yer almıştır. Kadınların HES'lerle ilişkili her habere erkeklerden daha duyarlı olduğu bulgusu ve suyun metalaşması sürecinin toplumsal cinsiyet boyutuna ait çalışmaların azlığı¹⁰ nedeniyle kadın deneyimlerini araştırmak bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. HES'lere kadınlar kadar erkekler de karşıdır ancak feminist araştırmaya katkıda bulunmak amacıyla bu araştırmada kadınların deneyimleri yeğlenmiştir. Harding'in ifade ettiği gibi, geleneksel sosyal bilimler kadın deneyimini değersiz addederek, insanı "beyaz burjuva erkeği"nin deneyimleriyle anlamaya çalışır. Bu durum sosyal yaşamın eksik ve çarpık anlaşılmasına yol açar. Feminist araştırmanın ayırt edici özelliklerinden biri, sorunları kadın deneyimi açısından ele alıp, bu deneyimleri kabul görmüş varsayımlara karşı "gerçeklik"in önemli bir göstergesi olarak kullanmasıdır.¹¹ Harding, kadın deneyimlerinin anlamını ancak kadınların açıklayabileceğini ifade eder. HES direnişleri de haberlerde yer aldığı şekliyle, salt "erkeklerin direnişleri" gibi algılanmakta, haberciler haberlerini yaparken kaynak olarak erkekleri kullanmakta, fotoğrafların çoğunda da erkekler yer almaktadır. Bu durum habercilerin kasıtlı yaptıkları bir tavır olmaktan çok onların kökleşmiş toplumsal cinsiyet anlayışlarını yansıtmaktadır. Araştırmada kadınlarla görüşmeyi seçmek bu algıya itirazdan da kaynaklanmaktadır. "Sessiz çoğunlukların, sesini duyuramayan azınlıkların, sesleri örtülenlerin, sesini duyurmanın araçlarına ve gücüne sahip olamayanların sesini duyurma"¹² amacı araştırmanın başlıca çıkış noktasıdır.

Yaptığımız bu araştırmada muhatap olarak alışlageldiği gibi erkekler yerine kadınların seçilmesi, katılımcı kadınları şaşırtan bir durumdu. Fındıklı'ya daha önce HES direnişlerine ilişkin araştırmacılar gelip gitmişti ve hiçbir araştırmacı özel olarak kadın deneyimi ile ilgilenmemişti. Erkekler söz söylemeye o kadar alışmışlardı ki biz araştırmamızın sadece kadınları içerdiğini söylememize rağmen Fındıklı Dereleri Koruma Platformu kurucusu bir erkeğe yönlendirildik: Herkes onun bu konuyu çok daha iyi bildiğini düşünüyordu. Biz

ısrarla erkeklerin değil, kadınların deneyimleri ile ilgilendiğimizi ifade ettikten sonra, kadınlar ziyadesiyle memnuniyet göstererek görüşmeye katıldılar.

Doğanın HES'ler aracılığı ile nasıl tahrip edilebildiğini gözlerimizle görmemizden dolayı hissettiğimiz rahatsızlık/acı, suyun her canlı için gerekli oluşunun ötesinde, suya bağlı yaşantının bir kadının hayatında nereye denk düştüğü konusunda yaptığımız empati, bizi bu araştırmada tarafsız kimliğimizden sıyrılmamızı gerektirdiğinden, araştırmacı olarak kadınların tarafında yer aldık. Bu, Mies'in ifadesiyle salt öznelcilik ya da basit empatiden farklı olan, sınırlı bir özdeşleşme temelinde araştırmacı ile araştırma konusu/kişisi arasındaki eleştirel ve diyalektik mesafeyi koruyan *bilinçli bir tarafluluktur*.¹³

Bu araştırmada, HES'lerin yapılmasının görüşülen katılımcıların hayatlarına nasıl etkide bulunduğu, kadınların HES'ler ve kendi gelecekleri hakkında neler düşündükleri, HES'leri protesto ederek alanlara inmiş, gösterilere katılmış katılımcıların hayatlarında ve dünyayı algılama biçimlerinde bir değişimin olup olmadığını saptamak, değişim varsa, bu değişimin katılımcı kadınların toplumsal cinsiyet ilişkilerinde nasıl bir dönüşüme yol açtığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Görüşmeye katılan kadınlar 23-83 yaş aralığındadır. Katılımcıların yedisi lise, dördü ilkököl, dördü üniversite ve biri ortaokul mezunu olup, biri okuma yazma bilmemektedir. Katılımcıların beşi bekar, kalanları evli ve çocuk sahibidir. Katılımcıların dördü ücretli bir işte çalışmakta, diğerleri ise bahçelerinde çay, fındık ve kivi yetiştirmekte, ineklerine bakmakta, evlerinin tüm işini üstlenmektedir, kısa adlandırmasıyla: Ev kadınıdır.

Araştırmada katılımcılara, yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Bu sorular; HES'ler hakkında bilgiyi edinme biçimleri, HES'in onlar için anlamı, HES'e neden karşı oldukları ve bu karşı oluşun onlar için ne ifade ettiği çerçevesinde hazırlanmıştır. On iki katılımcı ile evlerinde görüşülmüş ve görüşmeler yarım saat ile bir saat arasında sürmüştür. Bölge göç veren bir yer olduğu için Fındıklı'da doğan ve yazlarını burada geçiren ancak iş nedeniyle farklı şehirlerde yaşayan dört katılımcı ile telefon görüşmeleri yapılmıştır. Katılımcılarla yapılan tüm görüşmeler, katılımcıların izni alınarak kaydedilmiştir. Araştırma'nın yazarlarından Özlem Şendeniz, Fındıklı'da yaşamaktadır. Bölgeye yapılacak HES inşaatlarına karşı oluşan direnci, toplumsal hareketler ve iletişim repertuarlarını incelediği yüksek lisans tezini değerlendirme sürecinde birlikte çalıştık. Tezde değinilen Fındıklı'daki HES direnişlerinde kadınların erkeklerle göre daha aktif olduğu bilgisi, bu sonucun derinlikli olarak incelenebileceği fikrini ortaya atmamıza neden oldu. Kadınların eylemlerde ön plana çıkarak yer aldığını ortaya koymanın, kadın deneyimleri üzerinden hareket etmenin kıymetli veriler sağlayacağını düşündük. Kadınların varlıkları, tıpkı hayatın diğer alanlarında olduğu gibi HES direnişlerinde de temelde görünür değildi. Araştırmanın birinci yazarı olarak ben de kadın deneyimlerini açığa çıkarmayı hedefleyen okuma/araştırma sürecinde yer alıyorum. Bu nedenle yapılan bu araştırma feminist bir bakış açısıyla kadın deneyimini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. HES inşaatları nedeniyle bölgede yabancılara karşı büyük bir güvensizlik yaşandığı için, katılımcılarla görüşmek ve bazılarının yaşadıkları köye ulaşmak, halen Fındıklı'da yaşamakta olan makalenin ikinci yazarı Özlem Şendeniz'in tanıdıkları/akrabaları sayesinde gerçekleşmiştir. Çünkü görüşmelerin çoğunun gerçekleştirildiği Fındıklı ilçesinin Gürsu köyüne ulaşana kadar içinde bulunduğumuz taksi, birkaç defa durdurularak kim olduğumuz sorgulandığından, yöreyi tanıyan biri olmaksızın bu bilgilere ulaşmamız imkansızdı. Bölgeye pek çok şehirden araştırma için gelen kişiler vardır, biz araştırmamız yaparken de farklı üniversiteden kişiler görüşmeler yapıyorlardı. Ancak bölgeyi tanıyan birinin araştırmada yer almadığı/tanınmadığı durumlarda ortada büyük bir güven sorunu çıkmaktadır. Gelen kimdir, HES'lerin tarafında yer alan biri midir soruları bazı yanıtların saklanması/geçştirilmesini beraberinde getirmektedir. Karşıdaki kişiye güvenmek bu tür araştırmalarda çok önemlidir. Biz bu koşulu yerine getirdikten sonra, kentli, üniversitede çalışan, bir kadının ve tanıdıkları/akrabaları olan bir araştırmacının sadece kendileriyle ilgilenerek, Trabzon'dan Rize/Fındıklı'ya gelmesi, tüm kadınları mutlu etmiş ve içtenlikle araştırmaya katılımını sağlamıştır.

Neoliberalizm ve Suyun Metalaşması

Neoliberalizm, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan, İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan hükümetinin uygulamaları ile simgelenen, sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzını ifade ederek, refah devletinin müdahaleci ve paylaşımcı uygulamalarından kopuşu ilan eden bir ideolojidir.¹⁴¹⁵ Neoliberalizmin ne olduğuna ilişkin net bir tanım bulunmamaktadır. Pazar, devlet ve vatandaşlar arasındaki özgül ilişkilere göndermede bulunan bir ideoloji olarak neoliberalizasyon süreci,

kaynak yönetimiyle ilişkili özgül politikalar, yerel yönetimlere yönetme sorumluluğu vermek ve hizmetleri iyileştirmek için özelleştirme ve kaynakların metalaşmasını içerir.¹⁶ Çalışmamızın etrafında şekillendiği sorunsal suyun metalaşması da neoliberalizmin içerisinde. Neoliberalizm devlet ve sivil toplumun dışında konuşlanmış bir piyasa anlatısını miras almıştır. Piyasaların serbest çalışmasını engelleyen her türlü engelin kaldırılarak, mal ve hizmet üretiminde kullanılan kaynakların tahsisi sağlanarak, üretim ve tüketim olanakları en iyi biçimde kullanılmış olur. Bu durumu sağlamanın yolu piyasayı rekabete açmaktır.¹⁷

Su; doğanın sundukları arasında insanın temel ihtiyaçları listesinde en üst sırada yer alır. Son yirmi yıldır dünyada “su krizi” yaşanmaktadır. Su sorunu hızla büyüyen kirlenme ve tükenme nedeniyle Türkiye’nin de karşı karşıya olduğu bir sorundur. HES tartışmaları ve muhalefetinin temelinde yöre halkı ve rantçı şirketler arasında suyun sahipliği meselesi yatmaktadır. Konumuzun etrafında şekillendiği HES Muhalefeti ve kadınların deneyimlerinin oluşumu HES projelerinin ortaya çıkışı ile HES projeleri ise su krizi ve suyun metalaşması ile bağlantılıdır.

Bugün dünyadaki toplam suyun %0,5’i kullanılabilir ve insanların tüketim oranları artarken su kaynakları azalmaktadır. Söz gelimi dünyada kişi başına düşen su miktarının 16,800 m³ olduğu 2025 yılında ise bu miktarın 4,800 m³ düşeceği tahmin edilmektedir.¹⁸ Su krizi dünyanın ekolojik tahribatının en yaygın, en çetin ve en görünmez boyutudur. Azalan bir kaynak olarak su, pazarlanabilen bir metaya dönüşmekte, piyasa kurallarınca yönetilerek uluslararası bağlantılı şirketlerin alıp satmaya talip olduğu çekişmeli bir alanı açmaktadır. Barlow’a göre özel sektörün farkına vardığı şey; temiz suyun tüketildiği bir dünyada, onu kontrol edenin hem iktidarı hem de serveti kontrol edeceği¹⁹ bilgisidir.

ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi erken endüstrileşmiş ülkelerde, su hizmetlerinin ticarileştirilmesi de diğer ülkelere göre daha önce başlamış, bu ülkelerdeki su şirketleri kendi vatandaşlarına verdiği hizmetlerden büyük kazanç sağlayarak kâr eden şirketin büyümesi prensibi gereği dünya su pazarına açılmışlardır. Çünkü “mavi altın” da denilen su, üretiminin (çıkarılması ve işlenmesi) görece az masraflı olması ve hayati öneme sahip olması gibi nedenlerle dünyanın en kârlı birkaç sektöründen biridir.²⁰ Suyun kıymetli bir metaya dönüşmesiyle 1996 yılında Marsilya Dünya Su Konseyi kurulmuştur. Konseyin amacı, suyun ekonomik bir metaya dönüştürülmesi ve kurallarını piyasa ekonomisinin belirleyeceği küresel bir su pazarının oluşturulmasıdır. Konsey’e göre su krizinin ana nedenleri gelişmekte olan ülkelerdeki “yüksek nüfus artışı”, “suyun gerçek maliyetinin çok altında fiyatlandırılması ve buna bağlı olarak artan su israfı” ve “kamunun suyu yönetmedeki beceriksizliği”dir.²¹

Türkiye’de hükümet bugün özünde suyu şirketlerin sahip olabileceği bir meta olarak tanımlayan bir anayasa değişikliği için uğraşmaktadır ve Dünya Bankası 1990 ile 2006 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere yönelik üç yüzden fazla özel su projesine fon sağlamıştır.²² Dünya Bankası ve diğer uluslararası aktörlerin su üzerindeki rolünün bir yana bırakarak sorulması gereken soru; suyun kime ait olması gerektiğidir. Özelleştirilerek suyun değerlendirilmesini savunanlar ile suyun yöre halklarının kullanımına açılması gerekliliğini savunanlar arasında yaşanan krizde Shiva’nın belirttiği gibi, suyun kullanılabilirliği ama ona sahip olunamayacağı bilgisi yatar.²³ Su konusunda pazar paradigması ve ekolojik paradigma çatışma halindedir, Pazar paradigması, suyun kıtlığını yönetim zafiyeti olarak görürken, ekolojik paradigma ise su krizinin suyun pazarlanması dolayısıyla ortaya çıktığını savunur.

Son yıllarda Türkiye’de de suyun özelleştirilmesi için Dünya Bankası planları kapsamında projeler uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. Dünya Bankası su kaynaklarının değil suyun dağıtımının özelleşmesini savunmakta, suyun kaynağının artması yönünde bir çözüm önermekte suyun daha dikkatli kullanılmasıyla verimlilik elde edileceğini iddia etmektedir.²⁴ Dünya Bankası’nın genel yaklaşımına ek olarak BM raporları, OECD’nin çalışmaları suyun bir meta olarak kabul edilmesi, su yönetiminin havza bazında ve geçmişten farklı olarak piyasaya bırakılarak sürdürülebilir bir eksende yeniden yapılandırılması konusunda aynı tespitleri yapmışlardır.²⁵ Uluslararası kurumların suyun metalaşması konusunda ortak bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Benzer bir biçimde Dünya Su Konseyi kendi misyonunu “dünyada suyun iyi yönetilmesini desteklemek” olarak tanımlamaktadır.²⁶ Kıt ve elzem bir kaynağın iyi yönetilmesi fikri, suyun metalaşması ve o çevredeki yerel toplum tarafından yönetilmesi pazar ve yerel toplulukların çatıştığı noktadır.

Suyun metalaşmasında dünya, ulus ötesi su ve gıda şirketleri, çok sayıda Birinci Dünya ülkesi hükümeti ve Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler’in organlarının da aralarında yer aldığı

birçok uluslararası kurumlar ile çevreciler, insan hakları eylemcileri, yerli etnik gruplar, kadın grupları, küçük çiftçiler, köylüler ve yerel su kaynaklarını kontrol etmek için kavga veren binlerce halk topluluğundan oluşan geniş bir küresel su adaleti hareketi²⁷ karşı karşıyadır. İki grup arasındaki tartışmanın temelini suyun bir “mal” mı yoksa “hak” mı olduğu sorusu oluşturur.

Suyun özelleşmesine -metalaşmasına -karşı çıkma deneyimini ilk yaşayanlar Latin Amerika ülkeleridir. “Su Savaşı” ilk kez Bolivya’da Cochabamba’nın yerlileri’nin (...) Olivera’nın önderliğinde su hizmetlerinin özleştirilmesine karşı ayaklanmaları ile uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. 1998 yılında Dünya Bankasının gözetimi altındaki Bolivya hükümeti Cochabamba’nın su sistemini özelleştiren bir yasayı onaylamış, su özelleşince su fiyatları artmıştır. Bunların sonucunda dünyada suyun özelleştirilmesine karşı ilk koalisyonlardan biri olan La Coordinadora de Defensa del Aguay de la Vida (Su ve Yaşamı Savunma Koalisyonu) kurulmuş ve hükümetin özel şirket ile yaptığı sözleşmesini iptal etmesini talep eden başarılı bir referandum düzenlemiştir, hükümetin ilgisizliği karşısında binlerce kişi sokaklara dökülerek barışçıl protesto gösterileri düzenlenmiştir. 10 Nisan 2000 tarihinde Bolivya hükümeti geri adım atarak, suyun özelleşmesini feshetmiştir.²⁸ Su kıtlığı kökenli benzer bir mücadele okalıptüs ağaçları etrafında şekillenmiştir. Hindistan ve Üçüncü Dünya’nın diğer bölgelerinde kağıt endüstrisi için okalıptüs ağaçlarının dikilmeye başlaması su sorunlarını ortaya çıkarmış, 1983 senesinde, Karnataka eyaletindeki çiftçiler orman fidanlığına kitlesel bir yürüyüş düzenleyerek milyonlarca okalıptüs fidanını, ekili hint hurmasını ve mango tohumunu köklerinden sökmüşlerdir. Buna benzer bir şekilde Güney Afrika’da kadınlar dere ve yeraltı suyu kaynaklarını kurutan okalıptüs ağaçlarını kesmek üzere büyük bir su kampanyası başlatmış, okalıptüslerden temizlenmiş nehrin su akışı eski haline dönmüştür.²⁹ Aynı şekilde 2005’te İspanya’nın bir ucundaki Ebro Nehri’nden ülkenin diğer ucundaki endüstriyel tarım ve yoğun turizm sektörlerinin artan su talebini karşılamak için bin kilometreye yakın kanallarla bölgelerarası su transferi öneren dev proje halkın ısrarlı tepkisi sonucu iptal edilmiştir. İspanyollar yeni bir su kültürü yaratmak için, suyun yerelden yönetimi ve su arzını artırmak yerine, su tasarrufu sağlama yönünde politikalar üretmek üzere planlama yapmışlardır.³⁰

Türkiye’de ise “Su Kullanım Anlaşması” ile şirketler suyun 49 yıllığına tüm kullanımını elde etmişlerdir. Anlaşmanın akabinde Çevre ve Orman Bakanlığı birleştirilerek plan yapma yetkisi Bayındırlık Bakanlığı’ndan alınmış, DSİ Çevre ve Orman Bakanlığı’na bağlanmıştır. Türkiye’de derelerin satılması 2009’dan önce yasallaşmış ve uygulamaya konmuştur.³¹

Doğanın neoliberal politikalar aracılığı ile piyasanın konusu olması yaşamı tehdit eden bir olgudur. Nehirlerin HES tipi barajlar ile topraktan koparılması karşısında yerel halklar direnişe geçmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve suyu kapsayan literatürde ciddi bir büyüme var iken, neoliberal değişimlerin su yönetimindeki artan önemini soruşturan çok az çalışma vardır. Benzer bir şekilde neoliberalleştirilmiş doğa literatürü içinde suyun da dahil olduğu kaynak yönetiminin toplumsal ve doğal içerimlerine ilişkin çok büyük bir ilgi var iken bu değişimlerin toplumsal cinsiyet boyutu yeterince tartışılmamıştır.³² Suya erişim, kaynak sahipliği ve kadınların iş yükü açısından su kaynaklarının planlanmasında toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik yaşanmaktadır. Güneydoğu Anadolu’da barajlar nedeniyle su planında ortaya çıkan durumu inceleyen Harris,³³ toprak sahibi olmayan kadınlar ve erkeklerin baraj yapımı sonrası kazançlarında azalma olduğu, kadınların ise iş yüklerinin arttığını saptamıştır. Değişen su kaynaklarının kullanım şartlarıyla ilişkili olarak farklı avantaj ve kırılganlıkların toplumsal cinsiyete dayalı açıklamasını yaparak, doğanın neoliberal açıdan yapılandırılması sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ele alınması gerekir. Ahler’e göre, su sektöründe pazar mekanizmaları hakimiyeti, suya erişimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürmeye ve sürecin yasallaşmasına yaramaktadır.³⁴

HES inşaatlarının sonucu olarak suyun kanallarla yatağından uzaklaştırılması, yörede yaşayan köylülerin su ve toprakla olan ilişkilerini de bozacaktır. Bu bozulmanın etkileri kadınlar ve erkekler açısından farklı boyutlar yaratacaktır. Hem erkekler hem kadınlar, suyun yokluğunun sonuçlarını yaşayacaklardır ancak kadınların “görünmeyen emeği”ni oluşturan süreçlerde suyun önemi tartışılmaz. Büyük toplumsal dönüşümlerin yaşandığı, hayatın artık eskisi gibi olamayacağı tehdidi, kadın ve erkekler için aynı anlamı ifade etmemektedir. Zvareteveen’in de belirttiği gibi suyun büyük bir pazar değeri vardır ancak bu kadınların su kullanımına açıklık getiremez. Kadınlar suyu, ev içinde, ailenin tüketimi için, yiyecek yetiştirmede kullanırlar. Kadınlar suyu hep “üretim dışı” kullanır.³⁵ Kadınların meta değeri dışındaki üretimi kayda değer bulunmamaktadır.

Neoliberalizmin değiştirdiği süreçler içinde yer alan suyun metalaşmasının toplumsal cinsiyet boyutu yeterince incelenmediği için HES direnişlerinin başladığı yer olan Fındıklı'daki kadınların bu süreçte yaşadıkları deneyimleri araştırmak anılan tartışmaya yeni bir boyut getirecektir.

HES Eylemlerinde Kadınlar

Yaptığımız araştırma kapsamında görüşülen kadınlardan Ceyda, Aydan, Aysun, Ebru, İlkay, Fulya ve Gülden Fındıklı'da daha önce çay fabrikalarının çay alım politikalarını protesto etmek, özel çay fabrikasının bacasına filtre taktırması konusunda fabrika yönetimini zorlamak için Fındıklı ilçesinde yapılan yürüyüşlere katılmışlardır. Geçmişlerinde bu yürüyüşler bağlamında direniş hikayesi olanların dışında, HES projeleri yapılmaya kadar diğer katılımcılar, hiçbir eyleme dahil olmamışlardır. 2007 yılında HES'lere karşı direnmek için kurulan Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, köylüleri bilgilendirmeye başlamıştır. Platformun kurucuları da Fındıklılıdır. Fındıklı Dereleri Koruma Platformu sanal ortamdan paylaştığı duyurularla güçlenmiştir. Ancak toplumsal ilişkiler ağına entegre olarak hareket etmesi, onun bölgedeki gelişimini sağlayan asıl olgudur. Platformu kuranlar kadar sözcülüğünü yapanlar da aynı yörenin insanları oldukları için güven duyma sorun edilmemekte, platform HES direniş eylemlerine yön verebilmektedir. Eylemler siyasi bir bağ taşımadığı için, geniş bir katılımı gerçekleştirilmektedir. Fındıklı Dereleri Koruma Platformu da bir sivil toplum kuruluşu olarak bünyesinde yöreden emeklileri, öğrencileri, çalışan çalışmayan, ev kadını profilinde insanları barındırmaktadır. Platformun HES eylemlerine yön verme becerisi de bu çeşitlilikten ve siyasetten bağımsız olmaktan kaynaklanmaktadır. Harris'in gösterdiği gibi (1) aslında Türkiye'de çevresel konulara göreceli ilgi yoğunken, çevresel aktivizme katılım oranı düşüktür- Türkiye'de vatandaşların %1.9'u çevresel aktivizm örgütlerine katılırken bu durum Hollanda da 523.8, Nijerya'da %8, Letonya'da %4.3'tür. Çevre ile ilgilenen Türk insanı küresel olaylardan çok yerle ilgili göstermektedir.³⁶ Aggrawal'ın insanların çevreye karşı sorumluluklarının nasıl arttığını gösterdiği çalışmasında, Hindistan köylüleri arasında orman yönetiminin değişen politikaları karşısında köylülerde çevreye dikkat etme etiğinin geliştiği gösterilmiştir.³⁷ Fındıklı'da da çevreye olan ilgi suyun metalaşması sürecinde belirlemiştir. Fındıklı Dereleri Koruma Platformu çevre aktivizmine olan düşük ilgiyi, sosyal ağlarda ve bölgede örgütlenerek kırabilmiştir.³⁸

Araştırmaya katılan kadınlardan bazıları, HES'in ne anlama geldiğini Platformun bilgilendirmesiyle elde etmişler ve bilinçlenmişlerse de, birinci elden HES inşaatlarına ve derelerinin duvar örülerek doğadan koparılmasına şahit olmuşlardır. Fındıklı'dan önce, Rize iline bağlı Senoz Vadisi'nde yapılan HES inşaatlarını görenler ise, herhangi bir bilgilendirmeye bağlı olmaksızın kendi vadilerinde yapılacak inşaatlara tepki göstermişlerdir. Ceyda başlangıçta, doğayı tahrip ederek yapılan HES inşaatlarının ne anlama geldiğini bilmediğini ama Çernobil ile eşanlımlı algıladıklarını belirtmektedir.

Derelerin Kardeşliği Platformu köylülere HES'i anlatmış, bu inşaatlara direnilmesi konusunda onları teşvik etmiştir ancak yaşam alanları ile ilgili konularda dışarıdan müdahale edilmesinin çok da gerekli olmadığını, Riveyda bizlere, suyun sadece insanlar için değil tüm canlılar için ne anlama geldiğini örnekleyerek göstermektedir. Ona göre doğa yok olunca insan da yok olacaktır ve bu nedenle HES'lerle ilişkili olarak kimse onu bilgilendirmese de doğanın kendisinin bu bilgiyi sağladığını söyleyerek deneyimini paylaşmaktadır:

Birkaç gün öncesi tarlamda çalışıyordum. Çay içi temizliyordum, ot. Orda yabani hayvan, büyük ihtimalle kurt şekli var yüzünde. Tek başımayım. Bana kalırsa ya su aranıyordu, ya yiyecek aranıyordu orda. Çünkü kolay kolay buralarda kurt tarzı şeyler açığa çıkmaz hele de motor sesinin olduğu yerlere gelmez. Düşmez. Hayvancağız, zannedersen benim orda varlığını, bir insan, bi yaşam varlığını görünce o mekandan ayrılmadı, ayrılmadı çünkü kendinin ihtiyacı olan bişeyin varlığını hissettiği için ayrılmadı bence. Ben o gün akşama kadar orda çalıştım tarlada o hayvanda benim üst tarafımda oturdu. Biz o hayvanların hakkını da savunmuş oluyoruz kendi hakkımızı savunurken. Ve onun gibi yanımızda olmayan, görmediklerimiz, yeraltında yer üstünde, gökyüzünde binlerce hayvanının hakkını savunuyoruz. Binlerce canlının, bitkinin, çiçeğin, böceğin hakkını savunuyoruz. Bunu savunurken birilerinin biz örgütlemesine hiç gerek yok. Birilerini örgütleyiyoruz, diyoruz ki, devlet, devlet biz varız. Vatandaşız, canlıyız, yaşıyoruz. Ama devlet, devlet yok! (Riveyda, 35 yaşında, lise mezunu, ev kadını, bekar)

HES Demek Ne Demek: Kadınların Kişisel HES Tarihi

HES inşaatlarının kadınların dünyasında neye karşılık geldiğini anlamak istediğimizde, kadınlar önce en doğal hak olan yaşam hakkından söz etti. Emine, derenin güzelliğinden, faydalanılan suyundan, nemli ortamda yetişen çaydan bahsettikten sonra “dere gidince her şeyimiz gidecek” diyerek genelde tüm katılımcı kadınların ortak ifadelerini dillendirmektedir. Ceyda da anlatısında kadın ve doğa ilişkisini temsiline yer vermektedir. Tarif fazlasıyla ev içi ile sınırlıdır ancak köyünde gördüğü kadınların yaşantısını örneklemektedir. Babaannesinin kadın güzelliği ile su arasında kurduğu bağ ile açıklamaktadır suya olan ihtiyacı.

Şimdi bi kadının bu toplumdaki dünyası nedir? Bir evladı, bir mutfağı, bi de evidir dimi ve bütün suyu giderse, kadın bi toplumda, toplumda doğa içersinde, Karadeniz toplumunda, kurumuş bir ev, kurumuş bir mutfaktır onun için. Babaannemin bir örneği vardır: “Kim bilir gülli” dedi, “güllü” Lazca hani, canım çiğirim anlamında, “ey gidi Canan dedi, gülli dedi, ben ki dedi, tutki dedi bi sürri misafirim geldi, tutki seni istemeye geldiler Canan dedi. Eee babaanne dedim, eee suyu açtım, su yok ne yapacam” dedi. “Bi kadının en güzeli temizidir” dedi. “Bi kadının yanaklarını al al yapan bizim yayla sularımız” dedi. Böyle hikayesi vardır babaannemin. (Ceyda, 25, üniversite mezunu, çalışıyor, bekar)

Rüveyda ise suyun onun için önemini, damardan akan kana benzetmektedir. Ona göre HES inşaatlarıyla debisi azaltılacak ya da tamamen kuruyacak olan dereler ile damardan kanın çekilmesi ve güçsüzleşme eşdeğerlidir. Bize yöneltilmiş gibi görünen ama dünyaya haykırarak söylediği söz, suyun onun dünyasındaki yerini gösterir: “Ne kadar kansız dolaşabilirsiniz? Dolaşamazsınız!”

Fulya HES’den önceki hayatını sanki her şey bitmiş ve sular çekilmiş gibi anlatmaktadır. Derenin yok olması tehlikesi bile ona var olabilecek değişiklikleri hatırlattığı için dereye çocukların yüzmesi, misafirlerle pikniğe gidilmesi, taşan derelerden toplanan odunlar onun anlatısında geçmiş zaman diliyle yer almıştır. (Fulya, 37, lise mezunu, ev kadını, evli)

83 yaşındaki köyün Fatma Yengesi, yaşlılığının da verdiği rahatlıkla, genellikle erkeklere özgü olan küfürlü konuşmayla savunmaktadır derelerini. O, geçmişte içme suyunun dahi derelerden/kaynaklardan sağlandığı zamanlara atıf yaparak, bu yaşında dereleri savunmak için hapis yatmaya razı olduğunu anlatmaktadır.

Bana bak, köyümüzün ismi Gürsu’dur suyumuz gür gür akar. Dereleri satanlar karılarını satsınlar. Ankara’ya gider, mapusa girerim dere için. Biz eskiden dereden alırdık içme suyunu. Burda bir cenazemiz oldu, ne yapacaktık dereden aldık. Onun ile cenazemizi yıkadık ve gömdük. Su gidiyor hayat gidiyor. Burası sinek dolacak, çöl olacak, neyle temizlenecek. Ne güzel ses geliyor. Bir bak! Akşam yattığım zaman gür gür suyumuz akıyor. Ne olacak? Şimdi ben, herkes şahit deremizi satmayruz, dereleri almaya gelenler karılarını bacılarını satsınlar. Torunlar diyor ki “babaanne dereye gidip yüzduk, ben atlادم” dedi altı yaşında olan. Dere gitti mi ne olacak? Onun zevki ne olacak? (Fatma, 83, okuma yazma bilmiyor, evli)

Doğu Karadeniz tarım arazisinin yetersizliği ve yoğun nüfusu nedeniyle çalışmak için diğer illere ve ülkelere (özellikle Almanya) göç veren bir bölge olması dolayısıyla, kadınlar toprağı işleme sorumluluğunu üzerlerine almışlardır. Bu sorumluluk erkekler evde olsa bile toprakla uğraşmanın kadının görevi olduğuna ilişkin toplumsal kabulle desteklenmektedir. Toprakla uğraşan, hayvanların bakımından sorumlu olan, evin gereksinimlerini karşılayan bir kadının suya yaklaşımı ile toprağı satacak ya da satmayı düşünen bir erkeğin yaklaşımı bir olmayacaktır. Fatma Yenge’nin “su gidiyor, hayat gidiyor” ifadesi bize bu durumun kadınlar açısından nasıl yaşandığını açıklar.

HES Eylemlerinde Kadınların Tavrı: “Bu Dereyi Vermiyoruz, Vermeyeceiz, Sonuna Kadar Direneceiz”

Ronayne, Türkiye’ye Güneydoğu Anadolu’da yapılacak barajların çevre için ne sonuçlar doğuracağını incelemek için geldiğinde, özellikle eğitilmiş erkek ve bazen kadınlar arasında şu fikrin geçerli olduğunu görmüştür: “Köylü kadınlar, çevre hakkında, kültür ya da miras hakkında ne bilirler ki”. Ona göre, aslında köylü kadınlar bu konuda çok şey bilmektedir. Çünkü her yerde ailelerin bakımını üstlenenler öncelikli olarak kadınlardır ve evde onlar

muazzam bir iş yükünün altına herhangi bir ücret almadan girmektedir. Ronayne, dünyanın çoğu yerinde toprağı işleyip, yiyecek elden eden, hayvanların bakımını üstlenenlerin kadınlar olduğunu bu nedenle baraj yapımı ya da savaş gibi nedenlerle köyünü ya da toprağını terk etmenin anlamını en iyi onların bildiğini söylemektedir. Ona göre, gösterilen bu çaba olmadan kültür var olamaz ve bu kültürün adı “yaşatma kültürü”dür. Barajlar bu kültürün en önemli parçasını tehdit etmektedir.³⁹ Fındıklı’da yaşayan kadınlar da yaşamın devamının suyla olan ilişkisi nedeniyle HES’lere karşı tavır alırken “yaşama” dair vurguda bulunurlar. Karadeniz kadınının efsaneleşmiş çalışkanlığı, direngenliği, gündelik hayatın çekilip çevrilmesinde oynadıkları büyük rol bu tavırda belirleyicidir. Bölgede aile ekonomisi, çoğu zaman kadınların emeğiyle dönmektedir. Ekilecek alanlar küçüktür ve bu küçüklük nedeniyle, topraklara ekilen mısır, fındık ve çay tarımı tamamen kadınların yükümlülüğü altındadır. Kadınların evin tüm işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu olması Rûveyda’nın gözünde kadınları ‘iç işlerinden sorumlu bakan’ pozisyonunda görmesini beraberinde getirir. O, “neden hayatın yükünü bizler taşırken, erkekler söz sahibi oluyor” sorusunu hiç sormaksızın, var olanı kabullenerek, bize doğa ile ilişkisini anlatmaktadır. Ona göre yörede kadınlar içişleri bakanıdır ve bu nedenle içe/eve/doğaya dair olanı daha iyi görmektedir. Yeşil bir doğada doğup hayatlarını orada sürdürmek için suyun gerekliliği olduğunu açıklayan Rûveyda, doğa, hayvanları ve kendisi arasında hiçbir ayırım yapmadan herkesin suya ihtiyacı olduğunu belirttikten sonra neden kadınların bu mücadelede ön saflarda olacağını açıklamaktadır:

Ben Fındıklı’yı sevmiyorum, köyü seviyorum, temiz havayı, doğayı, kuş seslerini, su sesini. Büyükbaş hayvanlarım var, tavuklarım var. Ben şimdi hayvanlarımı açtım meraya, annem bakıyor, peki su yoksa?... Bu Loç vadisinde oldu, suya tel örgüsü çektiler, hayvanlar su içmesin diye. Benim hayvanlarım dereye iniyor, dereye suyu içiyor, alt tarafta hayvanlar içiyor, üst tarafta insanlar elini yüzünü yıkıyor, serinliyor. Yarın ben çay toplayacam dereye inip, serinliyem. Toplamasam bile, şu an Fındıklı’da bizi boğan hava orda yok. Çünkü hem derenin rüzgarı var, hem yeşillik var, bu bize yetiyor. Ben buraya indiğim zaman of ne kadar sıcak dedim. Köy serin. *O nedenle kadınlar en ön safta olacaklar.* (Rûveyda, 35, lise mezunu, evkadını, bekar)

17 Mayıs 2010 tarihinde Fındıklı Arılı vadisinde bulunan köylüler, Manastır köyünde HES inşaatı öncesi dere ıslah işlemi olarak yapılan dereye duvar çekme eylemine karşı direnmek için dere kenarına çadır kurmuş, geceli gündüzlü nöbet tutmuşlardır. Eylem altı gün altı gece sürmüş, kadınlar çadırda nöbet tutarak, eylemde bulunanlara yemek getirerek ve arada bir uğrayarak eyleme dahil olmuşlardır. Geceleri ayazda 100-150 kişinin katıldığı çok coşkulu geçen bu eylemin ardından, köylülerin kararlılığı karşısında, hukuki mücadele kazanılmıştır. Manastır eyleminde topluluk ruhu, birlikte olmanın gücü, bazıları için belki de ilk defa deneyimlenmiştir.

Bu eyleme katılmış olan Ceyda eylemi anlatırken “ben çamaşırımı yıkayamayacağım, çocuğumu banyo yaptıramayacağım” diye ağlayan kadınlardan bahsetmektedir. Ceyda emzikli bir kadının kurulan çadırlarda bebeğiyle direnişe geldiğini görmüştür. Kadınlar eşleriyle birlikte eyleme katılmışlardır ve bu Ceyda’nın ifadesiyle imkansızın başarılmasıdır. Kadınlar, aslında geçmişte erkeklerin doldurdukları alanlarda yer almışlardır. Ceyda, “soğuk hadi gidelim” diyen eşine kadının “ayıp değil mi biz gideceğiz, millet burada soğuktan ölecek. O zaman hep beraber, bu hepimizin deresi” dediğini duymuş, erkeğin kadının bu sözünü dinlediğine hayretle şahit olmuştur. Manastır eylemi, aynı zamanda şenlikli bir eylem olmuş, türküler söylenmiş, horon oynanmış, hikayeler anlatılmıştır. Manastır eylemi günlük hayatın içinde üzerinde çok konuşulmadan uzlaşarak, kendiliğinden gelişmiş bir eylemdir. Kadınlar orada Fulya’nın deyişiyle Lazca’da “meç” denilen, imece türü yardımlaşmayı sergilemişlerdir. Günlük hayatta da birbirleriyle çay ve fındık toplarken yardımlaşan kadınlar, eylem yaparken de birisi lahana sararak, diğeri börek yaparak yardımlaşma konusunda ki bilgilerini eylem alanına kaydırmışlardır. Kadın dayanışması, yapılan eylemleri sıcaklaştırmakta, insani yönünü açığa çıkarmakta ve yardımlaşma duygusunun yeni baştan deneyimlenmesine yol açmaktadır. Akşit’in⁴⁰ Ankara’da bulunan, tarihi olmakla beraber şehre dair gelişmenin dışında kalan ve yıkılması gündemde olan İstiklal adlı bölgeyi içeren çalışmasında da gösterdiği gibi, kadınların dayanışması, olası belediye yıkımına karşı evlerinin ve bölgeye dair hatıraların korunmasını sağlamaktadır. Kadınlar arası dayanışma direnmeyi güçlendirmektedir.

HES eylemleri kapsamında yapılan direniş eylemlerinde kadınlar, ön saflarda yürüyerek pankart taşımışlardır. O güne değin hiçbir eyleme katılmamış olan Aynur’un, yaklaşık 1500 kişi ile birlikte yapılan bir eylemde “derelerimiz özgürdür, özgür olacak” yazılı pankart taşırken yer aldığı fotoğrafı gazetede

yayınlanmıştır. Aynur toplanan halkın direnişi karşısında jandarmanın geri çekilmesinden mutlu olmuştur ve eylem yaptığı zaman oluşan duygularını anlatırken şunları söylemektedir.

Bu güç verdi bize birlik olduk. Bunlar yürütemeyecekler diye... Gururumuz kabardı. Ben gittim orda masa başında yazı yazan kişiye böyle dedim. “Ben dedim, hiçbir şeyden korkmuyorum Aynur, böyle yazabilirsiniz gazeteye, bu dereyi vermiyoruz, vermeyecez, sonuna kadar direnecez”, böyle iki elimi masaya bastım. Bunu söylerken hiç korkmadım. Hırslandım da baya. Eşim öğretmen onun da kızmayacağını bildiğim için böyle rahatça... (Aynur,70, ilkokul mezunu, evkadını, evli)

Aynur 70 yaşına kadar iki çocuğunu büyütme, evinin işlerin yapmak dışında kamusal hayatta kendini ispat edecek hiçbir eylemde bulunmadığı için duyduğu heyecan ile kocasının tepkisini bir teraziye koymuş, eylemde olmanın zararlı olmadığına karar vermiştir. HES eylemleri kadınları ve erkekleri aynı dava çerçevesinde bir araya getirmesi açısından da gündelik hayatta dönüşüme yol açmıştır. Gülden, bu eylemlerin siyaset üstü doğasına dikkat çekmiştir. Ona göre bu eylemleri eğer bir siyasi grup üstlenirse artık bu denli kitlesel olmayacaktır. Gülden “su nasıl denizde birleşiyorsa, bizde ne olursak olalım denizde birleşelim” derken fikir ayrılıklarının bölücü doğasına dikkat çekmektedir. (Gülden,33, üniversite mezunu, çalışmıyor, bekar)

Düzenlenen bir eylemde yumurta atarak HES’lere karşı olduğunu ifade eden Aysun, alanlarda kadınların yumruklarını sıkarak konuşmalarının bile çok güzel olduğunu düşünmektedir. Yürüyüş esnasında kaymakamın odasına, iki erkek bir kadın olarak girmişler ve “dereye iki balık tutanı (av yasağı zamanı) yakalayıp hapse atıyorsunuz, derelerde arabalar geziyor, neden onlara bir şey yapmıyorsunuz” diyerek kaymakamdan hesap sormuşlardır. “Tabi devletin adamı bizi korur mu?” diyerek süreçten duyduğu hayal kırıklığını da dile getirmektedir. (Aysun, 50, lise mezunu, ev kadını, evli)

Kadınlar HES eylemlerinde pankart taşıyarak, yumurta, taş atarak, sloganlar söyleyerek, yer almışlardır. Aslı’ya “ellerini kaldırıp, sadece sözleri değil, hararetili bir şekilde bedenleriyle eller havada konuşmaları,” önemli ve değişik gelmiştir. Çünkü bu kadınların pek çoğu çay, fındık, inek, çocuk peşinde geçen ömürlerinde belki de ilk defa kendilerini ifade olanağı bulmuştur. (Aslı, 26 yaşında, üniversite mezunu, memur, evli)

Kadınlar HES direniş eylemlerinin katkısıyla, hukuki mücadeleyi kazanınca güçlenmişlerdir. Güçlenme anlatılan örneklerde kadınların “hem içinde yaşadıkları gerçekliği dönüştürülebilir bir gerçeklik olarak, hem de kendilerini bu gerçekliği dönüştürebilen/dönüştürebilecek özneler olarak görmeleri”⁴¹ sonucunu doğurmuştur. Fındıklı Dereleri Koruma Platformu onları HES’ler hakkında bilgilendirmiş/bilinçlendirmiştir ancak bu bilginin eylemle sınanması asıl kadınların güçlendiren bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.

Çay fabrikalarının çay ücretlerini ödememesi karşısında emeklerinin karşılığını alamayan ve başını kadınların çektiği yürüyüşlere katılmış olan Yasemin, eylemlerde kadınların ön saflarda yer almasını bölgesel bir nitelik olarak değerlendirmekte, kendi annesinden örnek vererek onun babasına göre hayatta daha baskın bir karakter olarak yer aldığını söylemektedir. Ona göre, çay eylemlerinde olduğu gibi, haklı olduğu bir konuda Karadeniz kadını alanlara çekmek kolaydır yeter ki bu durum onlara iyi anlatılsın.

Kadınlar İçin HES Direnişlerinin Anlamı: “Gelmemişsin, Görmemişsin Bugüne Kadar, Şimdi Ben Okutcam ve Ben Evlendirecem Diyorsun”

HES eylemlerinin akabinde, dereler özellikle kadınlar için “akıp giden su” olmaktan çıkmış, sahip çıkılarak, kaybedilmemesi için mücadele edilmesi gereken, değerli bir unsura dönüşmüştür. Dışardan hiçbir tehdit yokken dereler kimsenin üzerinde düşündüğü bir kavram değildir, derenin elden gitme ihtimali, kadınları dere üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Fulya eşinin başlangıçta HES’lere karşı olmadığını suyun boşuna akıp gittiğini düşündüğünü ancak eşleri “uyandıranların” kadınlar olduğunu söylemektedir. Fulya “ben sürekli anlattım, biz çayla geçiniyoruz, sürekli nem olması gerekiyor. Nemin şeyiyle duruyor. Bu yıl fazla yağmur yağmıyor, tuhaf bir şey oldu. Bu yıl Mayıs’da yağmur olmadığı için ürün verimi düştü” diyerek eşinin bakış açısını değiştirmiştir. Kadınlar yaşamın içinde, ürün üretiminin merkezinde yer aldıkları için, su onların hayatında merkezi bir önemdedir. Fulya’nın anlatımı bilimsel bulgularla da tutarlıdır. Erozyona dikkatimizi çeken Aysu,⁴² toprakla suyun bağı kesildiğinde, o suyun yeni toprak getiremeyeceğini, rüzgar erozyonuyla toprağın giderek

verimsizleşeceğini söyledikten sonra, barajların ve HES'lerin toprağın nemini kaybetmesine neden olarak onu verimsizleştirdiğini ifade etmektedir.

Gülden de HES inşaatlarının başlamasının başlangıçta kendisine sanki şaka yapıyorlarmış gibi geldiğini söyledikten sonra işin ciddiliği karşısında "kalplerinin söküp atıldığını" düşünmüştür. Su ve hayat arasında kurulan direkt ilişki, kadınların pek çoğunu direnmeye iten nedendir. Su erkekler için de önemlidir ama kadınlar suyun yokluğunu canlarıyla/kanlarıyla ifade etmektedir.

Çiğdem'e göre de kadınlar, arazide erkeklere göre daha çok vakit geçirmekte oldukları için HES eylemlerinde öne çıkmışlardır. Çiğdem kendi yaşamından örnekler verdiği anlatısında babasının fabrikada çalışırken de emekliyken de arazide çalışmadığını, annesinin yörenin tarım ürünü olan çay ve fındıkla ilgilenen yegane kişi olduğunu bu nedenle arazinin ne demek olduğunu kadınların erkeklerden daha iyi anlayacağını söylemektedir. Böyle bir evde büyüdüğü için kendisinin de doğayı annesi gibi sahiplendiğini belirtmektedir (Çiğdem, 23 yaşında, üniversite mezunu, öğretmen, bekar)

Kadın ve çevre eylemciliğın en iyi bilinen örneklerinden olan Chipko akımı da Kuzey Hindistan'da, çoğu kadın olan ve ağaçlara sarılarak onların ticari amaçlarla kesilmesini önleyen köylülerin davranışlarını örnekler. Hindistan hükümetinin ormanları- HES inşaatlarında olduğu gibi- ticari bir kaynak olarak görmeye başlayıp kesmesiyle, 1970'li yıllarda Hindistan'da kasırgalar, ciddi sel baskınları ve toprak kaymaları meydana gelmiştir. En ağır zararlar, yoğun biçimde ağaçların kesildiği yamaçların ardında yaşayan köylerde ortaya çıkmıştır. Ağaç kesimi en çok kadınları ve çocukları etkilemiştir. Yine bir uygulamayla ağaçların toplu kesimini haber alan yerli halktan Gaura Devi adında bir kadın, diğer köylü kadınları örgütleyerek, ormanda ağaçlara sarılarak protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Bu olayda, Devi ile onun ardından giden kadınlar, kerestecilerin hiçbir ağacı kesmelerine izin vermeyecek şekilde, onları geri adım atmaya zorlamış ve bu durum hükümetin ağaç kesme politikasını yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Chipko hareketi sonraki yıllarda başka bölgelere de yayılarak kitlesel ağaç kesiminin önüne geçilmiştir.⁴³

Kadınların doğa olan ilişkisi onları doğanın onlar için anlamını değiştirebilmektedir. Rûveyda'ya göre içte olmak, hayatı ev içi pencerenin perspektifinden yaşamak suyun yokluğunda neler olabileceğine kadınları dair daha öngörülü yapmaktadır. Yaşamlarını doğaya bağlı yaşadıklarından, başka türlüünü hayal edemedikleri ve bu duyguyu daha iyi anladıkları için kadınlar eylemde aktif olarak yer almışlardır. Derelerin ellerinden gidişini Aslı, evladın elden gidişine benzetmektedir. O, bugüne kadar dereleri umursamamış birilerinin gelip onu ellerinden almasını anneden evladın alınmak istemesiyle eşdeğerde tutmaktadır: "Gelmemiş, görmemişsin şimdiye kadar, onu ben okutcam, onu ben evlendirecem diyorsun. Bugüne kadar neredeydin?" sorusuyla derenin asıl sahiplerinin kadınlar olduğuna dikkat çekmektedir.

Aydan kadınların eyleme katılmalarının yaşamsal boyutuna tamamen katıldığını belirttikten sonra, eylemlerde onların öne çıkmasını pragmatik gerekçelerle değerlendirmektedir. HES eylemleri yasal olmayan eylemlerdir ona göre, yasal eylemlerde bile polis müdahalede bulunabilmekte bu müdahalede erkeklere karşı daha kaba davranabilmektedir. Kadınlar, anneler ön planda olduğu zaman olayların akışının değiştiğini, anlam kazandığını ve polisın kadınlara karşı davranışlarının daha az şiddet içerdiğini söylemektedir. (Aydan, 41, lise mezunu, ev kadını, evli)

HES Eylemlerinden Sonra Kadınların Hayatlarında Değişim: "İnsan Olan Direnir"

Karadeniz kadını diğer bölgelerde de olduğu gibi özel alanda/evinde, bahçesinde hayatı kuran ve devam ettiren ancak kamusal alanda görünmeyen bir özelliğe sahiptir. Dereleri Koruma Platformu'nun toplantılarına katılıp, eylemler düzenleyip, eylemlerinin sonucunda en azından derenin kendi tarafına duvar yapılmasını engelleyen, gece yapılan eyleme yemek gönderen, iki yaşında bebeğiyle orda oturan, direnme sonucunda Danıştay'dan kendi lehlerine sonuç çıkmasını sağlayan bir kadın, pazara çıktığında, çay eksperine çayını teslim ederken, evinde kocasıyla olan ilişkisinde aynı kadın olarak kalmakta mıdır? Eylemlere katılmak, HES'lere direnmek bağlamında görünür olmanın hazzına varan bir kadının, gündelik hayatında nasıl bir değişim yaşanmıştır? Bu sorular araştırmanın can alıcı sorularındandır.

Çiğdem bu soruyu cevaplarken "annem öteden beri kararlıydı, HES eylemleri pekiştirdi bu kararlılığı" dedikten sonra dereye bakan evlerinin sol tarafında duvar örüldüğünü, kendi taraflarına düşen sağ tarafta ise

duvar bulunmadığını, karşı mahallenin mücadele etmediği için şu an duvarlarının olduğunu söylerken direnmenin önemine dikkat çekmektedir. Kendi ifadesiyle “hani ne olacak ki, mücadele ediyorsunuz da ne oluyor diyen insanlara, bakın bizim duvar yok diyebiliyoruz” demektir. Ebru alanda direnme eyleminin kadınlara özgüven verdiğini, onlara küçük küçük şeylerin başarıyla sonuçlandığını gösterdiği için kadınların kişiliklerini zenginleştirdiğini söylemektedir. Ceyda 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü dolayısıyla tanıdığı kadınları bir araya toplamış ve onlarla sohbet etmiş, slayt gösterimi yapmış ve serbest kürsü düzenleyerek kadınlara konuşma şansı vermiştir. Kürsüde konuşanların hepsinin ilkokul mezunu olduğunu belirten Ceyda, kadınlardan birinin “HES’lere hayır derken şunu anladım; kocam bir tas çorba getir dediğinde, hayır demeyi burada öğrendim” dediğini belirtirken, bir başkasının da “ey kadınlar dereler gidiyor, artık dedikoduyu bırakın, altın günümü, para günümü bir tarafa bırakın, HES’i nasıl durduracağız onun gününü yapın” dediğini aktarmaktadır. Aynı eylemde bir kayınvalide “bizim gelin o eylemlere gitti gideli benim oğluma kötü davranıyor” diye dert yandığını söyledikten sonra bu eylemlerin kadınların ‘politik zihinlerini’ açtığını söylemektedir. Eylemlerde etkin bir şekilde yer alan Fulya’nın iki kızı, onun bu mücadeleci tavrından etkilenmekte, sınıfta karşı düşünceden biri olduğunda ona kendilerini daha rahat ifade etmektedirler. Fulya giyimden örnek vermekte, kızlarının giyimine babalarının karışmadığını, sadece abartmayın dediğini aktardıktan sonra, kızlarının Fındıklı’ya göre daha muhafazakar olan Ardeşen’e dershaneye gittiklerini ve askılı tişört ve şort giymelerinin orada şaşkınlık yaratmasına rağmen onların “mahalle baskısına girmedikleri” ni belirtmektedir. (Fulya, 37, lise mezunu, ev kadını, evli)

Direnme ve eylemde bulunma kadınların özel hayatlarında/toplumsal cinsiyetlerini algılamalarında radikal bir değişim yaratmamışsa da bir kere hayır demek ve kazanmak onlar için yaşanması gereken bir deneyimdir. Ayşe “insan olan direnir” derken, İlka da “artık ben ezilenlerin olduğu her haberi dinliyorum. HES’leri, işçileri, hepsini” ifadesiyle yaşadığı dönüşümü bize bildirmektedir. Bu kadınlar hala bahçe işlerini, hayvan bakımlarını, çay toplamayı tamamen kendi yükümlülüklerinde görmekte, evde işbölümünde neden bu kadar dezavantajlı olduklarını sorgulamamaktadırlar. Kamusal alan kazanımları, aynı ölçüde özel alanlara uygulanmasa da artık direnmeyi tanıyan bir kadının bu bilinci başka alanlara da taşıyabilmesinin yolları açılmıştır. Ebru çay alımında yaşanan sorunları çözmek için yürüyüşlere katılan kadınların, kendi deyimiyle “sokak kültürünü, sokakta yürüme ve direnme” kültürünü tanıdığını, bu eylemlerden sonra bu kadınların kocalarına karşı çıktığını ve onlara geri adım attığını söylemektedir. Kadınlar bir kez direnip kazanım elde edince, Sevgi’ye göre çok farklı bir duygu ile tanışmakta, sonrasında çay alım yerlerinde çay eksperinin çayını alıp almama uygulamasına karşı çıkabilmekte, gerekirse çay eksperinin kafasına çay topladığı sepeti geçirebilme cesaretini kazanmaktadır. Eylem yapan kadınlar, bu süreçte 1990’lı yıllardaki fuhuş konusunda da yürüyüşler düzenlemiş ve değişimi özel yaşantılarına yansıtmışlardır. Kadınlar haklı oldukları davaları savunmayı öğrenmişlerdir.

Mesela bir kadın o eyleme katılmamış olsaydı, katılımına inanmamış olsaydı, belki eşinin de yavaş yavaş ailesini sömürdüğünü elden gittiğini görünce karşı duramıycağı, belki şunu diyemiycekti, sen buna devam edersen bi daha bu eve gelemezsin diyemiycekti. Yani sen benim ahırındaki ineği satamazsın fuhuş için diyemiycekti, burada belirleyici olan haklılığı bence. (Sevgi, 39, lise mezunu, ev kadını, evli)

Gülden HES eylemlerinde kadınları değerlendirirken, bu kadınların gençliklerinde eylem kültürü ile tanışmamasına esef etmektedir. Eylemlerde kadınlar o kadar cesaretli davranmaktadırlar ki bu şekilde geçmişten beri direnmiş olsalar, Karadeniz’de çay sorunu kalmayacaktır Gülden’e göre. Her konuda kadınlar bu kadar korkusuz değillerdir ancak dere başkadır. Kadınlar, eyleme bütün benlikleriyle ve korkusuzca erkekleri dinlemeksizin katılmaktadır. Gülcan’ın gözlemine göre direnme konusunda kadınlar erkeklerden daha üstündür.

Sonuç

Fındıklı ilçesinde yaptığımız bu araştırmada da gün yüzüne çıkarılmadığı takdirde kadınların özgül olarak bu eylemlerde yaptıklarının görünmez olduğunu gözlemledik. Kadınlar, su ve hayat arasında, hayatın sürdürülmesi açısından kurdukları bağ ile HES inşaatlarına direnmektedirler. Onlar suyu damardan akan kan, evlat gibi görmekte, kendilerinden alınacak suyu kanlarını/canlarını ya da kendilerinin bir parçası olan evlatlarının alınışıyla bir tutmaktadır. Bazı erkekler bölgedeki arazilerini para karşılığı satarken, kadınlar paranın ele

geçiremeyeceği “çocukların, torunların dereye yüzerek mutlu olması, derenin sesiyle uyumak, derenin nemi ile serinlemek ve ürünlerinin yetişmesi, doğanın sadece insanın değil tüm canlıların olduğu” gibi değerleri savunmaktadır. Sayılan bu değerler para etmez, uzun dönemlidir, yaşam döngüsüne vurguda bulunur. Öne çıkamaları da kadınların direnişini farklılaştıran öğeler bunlardır. Fındıklı’da görüşme yaptığımız kadınların çoğu, HES inşaatlarına değin devletle sorunu olmayan, günlük yaşamlarının peşinde; bahçesinde çalışan, ineğini bakan, çayını toplayan, çocuğunu büyüten kadınlardı. Yaşamlarının tehdit edildiği düşüncesi onları sokağa itmiştir. Bu onlara devletin farklı yüzlerini görmelerini sağlayan bir bakış açısı kazandırmıştır. Reddetmek anlamında “hayır”, bir kadının hayatında, hele ki kamusal alanda sıklıkla deneyimlediği bir sözcük değildir. Kadınların boyun eğen/eğdirilen formlarda yaşamaya alışkın oldukları farz edilir. Ancak bir kez hayır demeyi öğrenen bir kadının edindiği deneyim, onun özel hayatında da değişim yaratacaktır. Belki bu değişimin hızlı olmayacaktır ama bir süreç başladıysa geri döndürülemez.

¹Cevdet Yılmaz, Ali Uzun, Halil İ. Zeybek ve Mutlu Kaya “Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Coğrafi Ortam Üzerine Etkilerine Bir Örnek: Ayancık HES” *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3) (2012)

<http://connection.ebscohost.com/c/articles/78091865/nehir-tipi-hidroelektrik-santrallerinin-cografii-ortam-zerine-etkilerine-bir-rnek-ayancik-hes>

²Yılmaz, Uzun, Zeybek ve Kaya, “Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Coğrafi Ortam Üzerine Etkilerine Bir Örnek: Ayancık HES”, 54.

³Muharrem Aksungur, Orhan Ak ve Atilla Özdemir “Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Sucul Ekosisteme Etkisi: Trabzon Örneği” *Journal of Fisheries Sciences*, 5(1) 2011: 80.

⁴Nilay Vardar “Bir Avuç Cesur İnsan’dan Mücadeleye Devam” *Bianet*, 21 Şubat 2011, <http://bianet.org/bianet/toplum/128041-bir-avuc-cesur-insandan-mucadeleye-devam>

⁵Mahmut Hamsici, *Dereeler ve İsyandar*, (Ankara: NotaBene, 2011): 111.

⁶Çağdaş Çavuşoğlu “HES’e de ÇED’e de İzin Yok. Dereeler Direnmeye Devam Ediyor”, *Evrensel e- Gazetesi*, 24 Eylül, 2011, <http://www.evrensel.net/news.php?id=14256>

⁷Hamsici, *Dereeler ve İsyandar*, 115.

⁸Özlem Şendeniz, “*Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı HES Muhalefeti Örneği*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü (2012).

⁹ Eski adı Viçe olan Fındıklı ilçesi, bugün Rize iline bağlı ve Artvin sınırında bulunmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 15.556 olup, merkezde 9.909 kişi yaşamaktadır. Nüfusun etnik yapısının %10’unu Hemşinli’ler ve %90’nını Laz’lar oluşturmaktadır. Halkın sosyal yaşantısı zengindir, köyde yaşayan nüfus yazın bahçesinde çalışırken, kışları ilçede ya da farklı bir şehirde yaşamaktadır. Halkı modern bir yaşantı biçimine sahiptir. Giyimi, yaşamı ve davranışı ile köylü kentli ayrımı yapmak olanaksızdır. %98 üzerinde okur-yazar olan ilçe halkı, okula ve okumaya çok önem vermektedir (rizeozelidare.gov.tr). İlçe ekonomisi bölge şartlarına bağlı olarak; başta çay ve fındık olmak üzere kısmen narenciye, meyvecilik, su ürünleri, arıcılık ve hayvancılık (findikli.bel.tr) temellidir. Çiftçilik asli geçim kaynağıdır, tarım dışında çalışan kesimin büyük kısmını ise memur ve işçiler oluşturmaktadır. Lakin genç nüfusun büyük çoğunluğu işsiz olduğundan, ilçe sürekli göç vermektedir (lazibore.com). Bu nedenle Fındıklı’da sanayisiz, tarım ve hizmet sektörü bazında Türkiye’nin genelinde de olduğu gibi, genç nüfusa yönelik iş olanağı sağlanamamaktadır.

¹⁰Leila M. Harris “Gender and Emergent Water Governance: Comparative Overview of Neoliberalized Natures and Gender Dimensions of Privatization, Devolution and Marketization”, *Gender, Place and Culture*, 16 (4) (2009).

¹¹Sandra Harding “Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Çalışmaları,” *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, (Çev.) Zelal Ayman, (Ed.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe (İstanbul: Sel, 1995), 40-41.

¹²Aynur İlyasoğlu “Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın Çalışmaları Alanından Bir Bakış” *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe, (Ed), (İstanbul:Sel Yayıncılık, 2001), 33.

¹³Marie Mies “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru”, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, çev. Ayşe Durakbaşı, Aynur İlyasoğlu, ed. Serpil Çakır, Necla Akgökçe (İstanbul:Sel, 1995), 52 .

¹⁴Ahmet İnel *Neo-liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili*, (İstanbul: Birikim 2004),

¹⁵Fatmagül Berktaş “Liberalizm Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji” *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* der. H. Birsen Örs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009), 95.

¹⁶Harris, “Gender and Emergent,” 390.

¹⁷Orhan Kurmuş “Türkiye’de Neoliberalizm” *Mülkiye* Cilt: XXXIV Sayı:268 (2010): 17..

- ¹⁸Hakan İstanbulluoğlu ve Tayfun Kır “Türkiye’nin Su Politikaları” *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10 no: 3 (2011): 327.
- ¹⁹Maudrlow *Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi*, çev.Bariş Cezar, (Ankara: Çevre Mühendisleri Odası ve İstanbul Yordam Kitap, 2008).
- ²⁰İlhan Akgün, *Su Krizinin Gölgesinde* (Bilim ve Ütopya, Ekim 2012).
- ²¹Akgün, *Su Krizinin*.
- ²²Barlow, *Mavi Sözleşme*, 58.
- ²³Vandana, Shiva *Su Savaşları*, çev. Ali Kerem, (İstanbul: Aram, 2003).
- ²⁴İstanbulluoğlu ve Kır “Türkiye’de Su,” 332.
- ²⁵Taylan Taşkın, “Su Yönetiminde Neoliberal Reform Girişimleri” *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, ed. Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiñç, (Ankara: Memleket, 2006), 255.
- ²⁶Ahmet Atılgan *Su Raporu* (Ankara: Hizmet-İş Sendikası 2009).
- ²⁷Barlow, *Mavi Sözleşme*, 17.
- ²⁸Barlow, *Mavi Sözleşme*, 125.
- ²⁹Shiva, *Su Savaşları*, 21.
- ³⁰Akgün, *Su Krizinin*.
- ³¹Beyza Üstün, “Ölüm Yakın! Tüm İnsanlığın Ayağa Kalkması Gerekıyor” 2012 http://www.ido.org.tr/lib_yayin/182.pdf.
- ³²Harris, “Gender and Emergent,” 387.
- ³³Leila M. Harris” Water Rich Resource Poor: Intersections of Gender, Poverty, and Vulnerability in Newly Irrigated Areas of Southeastern Turkey” *Idea* 36 no. 12 (2008):
- ³⁴Harris, “Gender and Emergent,” 392.
- ³⁵Margreet Z. Zwarteven “Identifying Gender Aspects of New Irrigation Management Policies” *Agriculture and Human Values* 15 (1998), 304.
- ³⁶Leila M. Harris “Neo(liberal) Citizens of Europe:Politics, Scales and Visibilities of Environmental Citizenship in Contemporary Turkey,” *Citizenship Studies*, 15 no. 6-7 (2011) :838.
- ³⁷Harris, “Neo(liberal) Citizens,”
- ³⁸Şendeniz, Toplumsal Hareketler,
- ³⁹Maggie Ronayne, “Öldürmeye Değil Yaşatmaya Yatırım: Savaşa ve Barajlara Karşı Kadın Muhalefeti,” (Temmuz 2006) çev: Özlem Aslan, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=152>.
- ⁴⁰Elif Ekin Akşit, “Policy of Decay and Spatial Resistance” *Social&Cultural Geograhpy*, 11, no.4 (2010): 353.
- ⁴¹Dilek Hattaoğlu “Çalışan Kadın Ya Da Ev Hanımı: Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme”, *Kadın Yaşantıları*, ed. Ayşegül Yaraman (İstanbul: Bağlam, 2003), 96.

⁴²Abdullah Aysu, "HES ve Tarım, Kırsal Kalkınma Girişimi Yedinci Toplantısı, HES Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi" 14-16 Ekim 2011, Uzundere Erzurum.

⁴³Joseph R. Des Jardins, *Çevre Etiği ve Çevre Felsefesine Giriş*, çev. Ruşen Keleş, (Ankara: İmge Yayınevi, 2006).

Kaynakça

Akgün, İlhan. *Su Krizinin Gölgesinde (Bilim ve Ütopya*, Ekim 2012).

Aksungur, Muharrem; Ak, Orhan ve Özdemir, Atilla *Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Sucul Ekosisteme Etkisi: Trabzon Örneği* *Journal of Fisheries Sciences*, 5 no. 1 (2005): 79-92.

Akşit, Elif, Ekin. *Policy of Decay and Spatial Resistance, Social&Cultural Geograhpy*, 11, No. 4 (2010): 343-357

Atılğan, Ahmet. *Su Raporu* (Ankara: Hizmet-İş Sendikası 2009).

Aysu, Abdullah. *HES ve Tarım, Kırsal Kalkınma Girişimi Yedinci Toplantısı, HES Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi*, 14-16 Ekim 2011, Uzundere Erzurum.

Barlow, Maude. *Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi*, (Çev.) Barış Cezar, (Ankara: Çevre Mühendisleri Odası ve İstanbul Yordam Kitap, 2008).

Berktaş, Fatmagül. "Liberalizm Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji" *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (Der.) H. Birsen Örs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009), 47-106.

Çavuşoğlu, Çağdaş, "HES'e de ÇED'e de İzin Yok. Dereler Direnmeye Devam Ediyor", *Evrensel e- Gazetesi*, 24 Eylül, 2011, <http://www.evrensel.net/news.php?id=14256>.

Des Jardins, Joseph R. *Çevre Etiği ve Çevre Felsefesine Giriş*, (Çev.) Ruşen Keleş, (Ankara: İmge Yayınevi, 2006).

Fındıklı'da ÇED Toplantısı Yaptırılmadı, *Evrensel e-Gazetesi*, 24 Eylül 2011, <http://www.evrensel.net/news.php?id=14256>.

Fındıklı "Sosyal ve Ekonomik Durumu" <http://www.findikli.bel.tr/Ilcemiz/Sosyal-ve-Ekonomik-Durumu-619.html>. Hamsici, Mahmut. *Dereler ve İsyandar*; 2. Basım, (Ankara: NotaBene, 2011).

Harding, Sandra. "Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Çalışmaları", *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, (Çev.) Zelal Ayman, Serpil Çakır, Necla Akgökçe (Ed.), (İstanbul: Sel, 1995).

Harris, Leila M. "Water Rich Resource Poor: Intersections of Gender, Poverty, and Vulnerability in Newly Irrigated Areas of Southeastern Turkey" *Idea* 36 no. 12 (2008): 2643-2662.

Harris, Leila M. "Gender and Emergent Water Governance:Comparative Overview of Neoliberalized Natures and Gender Dimensios of Privatization", *Devolution and Marketization, Gender, Place and Culture*, 16 no.4 (2009): 387-409.

Harris, Leila M. "Neo(liberal) Citizens of Europe:Politics, Scales and Visibilities of Environmental Citizenship in Contemporary Turkey", *Citizenship Studies*, 15 no. 6-7 (2011): 837-859.

Hattaoğlu, Dilek. "Çalışan Kadın Ya Da Ev Hanımı: Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme", *Kadın Yaşantıları*, Ayşegül Yaraman, (Ed), (İstanbul: Bağlam, 2003).

İlyasoğlu, Aynur. "Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın Çalışmaları Alanından Bir Bakış" *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe, (Ed), (İstanbul:Sel Yayıncılık, 2001).

İnsel, Ahmet. *Neo-liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili*, (İstanbul: Birikim 2004),

İstanbulluoğlu, Hakan ve Kır, Tayfun "Türkiye'nin Su Politikaları" *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10 no. 3 (2011): 327-338.

Kurmuş, Orhan. Türkiye'de Neoliberalizm *Mülkiye Cilt: XXXIV Sayı:268* (2010): 9-42.

Mies, Marie. "Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru", *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, (Çev.) Ayşe Durakbaşa, Aynur İlyasoğlu, (Ed.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe (İstanbul:Sel, 1995).

- Rize İli, Fındıklı İlçesi, İlçemiz Hakkında Tanıtıcı Bilgiler <http://www.lazibore.com/findiklitanitim.asp>.
- Robert, Jean. *Suyun Ekonomi Politikası*, (Çev.) Metin Duran ve Mustafa Erdem Sakıncı, (Ankara: Ütopya 2003)
- Ronayne Maggie. Öldürmeye Değil Yaşatmaya Yatırım: Savaşa ve Barajlara Karşı Kadın Muhalefeti, (Çev.) Özlem Aslan, (2006) <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=152>.
- Salihoglu, Serhat. Küresel Su Siyaseti Nedir? *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, (Ed.) Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç. (Ankara: Memleket 2006), 3-42.
- Shiva, Vandana. *Su Savaşları*, (Çev.) Ali Kerem, (İstanbul: Aram, 2003).
- Şendeniz, Özlem. *Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı HES Muhalefeti Örneği*, (2012) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü.
- Taşkın, Taylan. Su Yönetiminde Neoliberal Reform Girişimleri, *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, (Ed.) Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç, (Ankara: Memleket, 2006), 253-286.
- Üstün, Beyza. Ölüm Yakın! Tüm İnsanlığın Ayağa Kalkması Gerekliyor (2012) http://www.ido.org.tr/lib_yayin/182.pdf.
- Vardar, Nilay, "Bir Avuç Cesur İnsan'dan Mücadeleye Devam," *Bianet*, 21 Şubat 2011, http://bianet.org/bia_net/toplum/128041-bir-avuc-cesur-insandan-mucadeleye-devam
- Yılmaz, Cevdet; Uzun, Ali, Zeybek, Halil İ. ve Kaya Mutlu "Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Coğrafi Ortam Üzerine Etkilerine Bir Örnek: Ayancık HES" *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7 no. 3 (2012): 50-67.
- Zwarteveen, Margreet Z. Identifying Gender Aspects of New Irrigation Management Policies, *Agriculture and Human Values* 15 (1998): 301-312